

Maria J. Orłowska

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYNIKÓW EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW ROLNICZYCH O RÓŻNYCH KIERUNKACH PRODUKCJI – POLSKA W ODNIESIENIU DO UNII EUROPEJSKIEJ

REGIONAL DIFFERENCES IN ECONOMIC RESULTS IN AGRICULTURAL HOLDINGS OF VARIOUS PRODUCTION DIRECTIONS – POLAND AND THE EU

Zakład Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
al. Prof. S. Kaliskiego 7, 85-790 Bydgoszcz, e-mail: orjol@utp.edu.pl

Summary. Carrying out the work it was assumed that the economic situation of farms also depends on their location- therefore, income situation of farms was analyzed on farms located in four regions of Poland which were grouped by the type of farming (TF8). Their performance management and farm net income was studied. Also, the research considered how important is subsidy for the size of the income. The situation of polish households has been presented on the background of the corresponding EU households. Source materials used in the studies were FADN data from 2009. The economic situation of Polish farms varied regionally. The highest efficiency of management in all regions was characteristic for farms oriented on granivores. The highest farm net income stand out in the regions of Pomorze and Mazury – the garnivores, permanent crops and fieldcrops farms; Małopolska and Pogórze, Wielkopolska, Śląsk, Mazowsze and Podlasie – granivores and holicultural crops farms. The largest share of the balance of payments and taxes on income from agricultural farm, that varie regionally, have been reported on farms with other grazing livestock, fieldcrops and mixed crops.

Słowa kluczowe: dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, nastawienie produkcyjne, sytuacja dochodowa, wartość dodana netto.

Key words: Farm Net Income, direction of production, income situation, Gross Farm Incom.

WSTĘP

Objęcie Polski wspólną polityką rolną (WPR) ma zapewnić rodzinom rolniczym dochód, który pozwoli im na godziwy poziom życia oraz rozwój gospodarstw. Opłata pracy rolnika powinna być porównywalna z opłatą w innych działach gospodarki. Wielu ekonomistów zajmowało się badaniem sytuacji ekonomicznej polskich gospodarstw (Woś 1999, Szajder 2000, Zegar 2003, Czyżewski i in. 2004, Józwiak i Mirkowska 2006, Poppe i van Meijl 2006, Cieślik i Żmija 2007, Goraj 2009, Goraj i Mańko 2009, Sobczyński 2009, Czyżewski 2010, Zegar 2011). Wypracowane przez nie dochody od wielu lat kształtują się na niższym poziomie niż dochody gospodarstw z pozostałych państw Unii Europejskiej (Zegar 2003, Czyżewski i Hennisz-Matuszczak 2004). Zwiększenie skali produkcji, poprawa struktury agrarnej i unowocześnienie technologii nie gwarantują poprawy sytuacji dochodowej. Rolnictwo w Polsce i pozostałych krajach UE coraz bardziej zależy od dopłat bezpośrednich i innych subwencji (Goraj 2009, Sobczyński 2009).

Rozwiązanie kwestii dochodowej polskich gospodarstw stało się jednym z kluczowych problemów. Według Poppe'a i van Meijla (2006) duży wpływ na wielkość uzyskiwanych dochodów mają takie czynniki, jak umiejętność zarządzania i zdolność adaptacji do kon-

kretnych warunków. Zdaniem Wosia (1999) rolnictwo jako sektor surowcowy jest deprecjonowane przez mechanizm rynkowy, który sprawia, że wytworzona w nim wartość dodana odpywa do innych sektorów. Prowadzi to wprost do nierówności dochodowych. W sposób naturalny, bez interwencji, nadwyżka nie wraca do wytwórców surowca. Retransfer nadwyżki odbywa się w formie dopłat bezpośrednich niepowiązanych z produkcją oraz w ramach odpłatności za działania rolnośrodowiskowe i związane z rozwojem obszarów wiejskich (Czyżewski 2010).

Według opinii Zegara (2011) czynnikami, które rozstrzygną o poziomie dochodów gospodarstw rolniczych w dłuższym okresie, są ich potencjał produkcyjny i sprawność gospodarowania. Czynniki te mają decydujące znaczenie dla całego rolnictwa. Ważnym elementem potencjału gospodarstwa jest jego położenie. Zdaniem Manteuffla (1979) można je przedstawić w sposób opisowy i określić jako mniej lub bardziej korzystne z określonego punktu widzenia. Położenie gospodarstwa jest zespołem geograficznych, przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych warunków, w jakich funkcjonuje gospodarstwo (Mańko 2001). Wynikający z potencjału gospodarstwa i wpływający na wyniki ekonomiczne może być obrany przez nie kierunek produkcji (Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza 1984).

Realizując pracę, założono, że sytuacja ekonomiczna gospodarstw zależy od ich położenia oraz obranego kierunku produkcji. Dlatego celem opracowania była ocena wyników ekonomicznych gospodarstw, prowadzących rachunkowość unijną (z uwzględnieniem typów rolniczych) w 4 regionach wydzielonych w Polsce na potrzeby obliczania standardowej nadwyżki bezpośredniej; są to: Pomorze i Mazury, Wielkopolska i Śląsk, Mazowsze i Podlasie oraz Małopolska i Pogórze. Analizowano także sprawność gospodarowania oraz znaczenie dopłat dla wielkości uzyskiwanego dochodu. Sytuacja ekonomiczna polskich gospodarstw została przedstawiona w odniesieniu do analogicznych gospodarstw unijnych.

MATERIAŁ I METODA

Materiałem źródłowym wykorzystanym w badaniach były dane FADN z 2009 r. (ang. Farm Accountancy Data Network – system rachunkowości rolniczej wprowadzony po integracji z Unią Europejską) opublikowane w postaci wyników standardowych na stronie internetowej Unii Europejskiej (Goraj i in. 2010). Gospodarstwa w bazie danych tworzą statystycznie reprezentatywną próbę gospodarstw towarowych funkcjonujących na obszarze Unii Europejskiej. Informacje zbierane według jednolitych zasad, ze szczegółowo opisanymi zmiennymi określonymi odpowiednimi symbolami oraz jednoznacznie zdefiniowanymi algorytmami obliczania, pozwalają na ocenę sytuacji ekonomicznej gospodarstw w ramach regionu czy kraju oraz na porównywanie gospodarstw z różnych krajów, niezależnie od ich zróżnicowania produkcyjnego i regionalnego, a także na porównywanie sytuacji gospodarstw rolnych w różnych okresach (Goraj i Mańko 2009). Z uwagi na to, że „Wyniki standardowe FADN – poziom 1” (zestaw statystyczny zawierający wyniki obliczone na podstawie danych FADN zgromadzonych w komputerowej bazie – Goraj i in. 2006) zawierają war-

tości średnie dla wyłanianych, grup gospodarstw rolnych w badaniach zastosowano najprostsze metody analizy szeregów statystycznych, metody analizy pionowej i poziomej. Gospodarstwa na potrzeby analizy pogrupowane zostały według typów rolniczych (TF8) – tab. 1. Podstawą określenia typów rolniczych był udział poszczególnych rodzajów działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM)¹ w gospodarstwie. Gospodarstwa, w których udział dwóch działalności przekracza 2/3 SGM, są gospodarstwami specjalistycznymi. Gospodarstwa, w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od 1/3 do 2/3 SGM, to gospodarstwa dwukierunkowe. Natomiast jeżeli żadna z działalności nie przekracza 1/3 SGM, to gospodarstwa należą do mieszanych (Goraj i Mańko 2009).

Tabela 1. Typy rolnicze (TF8) gospodarstw rolnych

Symbol typu	Nazwa typu
AB	uprawy polowe
C	uprawy ogrodnicze
D	winnice
E	uprawy trwałe
F	krowy mleczne
G	zwierzęta żywione w systemie wypasowym
H	zwierzęta ziarnożerne
I	mieszane

Źródło: Goraj i in. (2010).

W opracowaniu przeprowadzono ocenę wyników gospodarstw z 4 regionów wydzielonych na potrzeby obliczeń standardowej nadwyżki bezpośredniej: Pomorza i Mazur (województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie i lubuskie), Wielkopolski i Śląska (województwa: kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, dolnośląskie i opolskie), Mazowsza i Podlasia (województwa: podlaskie, mazowieckie, łódzkie i lubelskie) oraz Małopolski i Pogórza (województwa: śląskie, świętokrzyskie, małopolskie i podkarpackie), z uwzględnieniem typów rolniczych (rys. 1). Zostały one pokazane na tle analogicznych gospodarstw z Polski i Unii Europejskiej.

Sytuację dochodową badanych gospodarstw określono na podstawie dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę w rodzinie pełnozatrudnioną. Ocenę sprawności gospodarowania przeprowadzono za pomocą wartości dodanej netto, w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną ogółem. Przedstawiono także relacje dopłat do dochodu przeciętnego polskiego gospodarstwa prowadzącego rachunkowość FADN oraz do analogicznego gospodarstwa unijnego.

¹ SGM – standardowa nadwyżka bezpośrednia gospodarstwa, która jest sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich wszystkich rodzajów działalności gospodarstwa. Standardowa nadwyżka bezpośrednia działalności to standardowa wartość produkcji z 3 lat, uzyskana z tej działalności, pomniejszona o standardowe koszty bezpośrednie (z 3 lat), niezbędne do wytworzenia tej produkcji w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji.

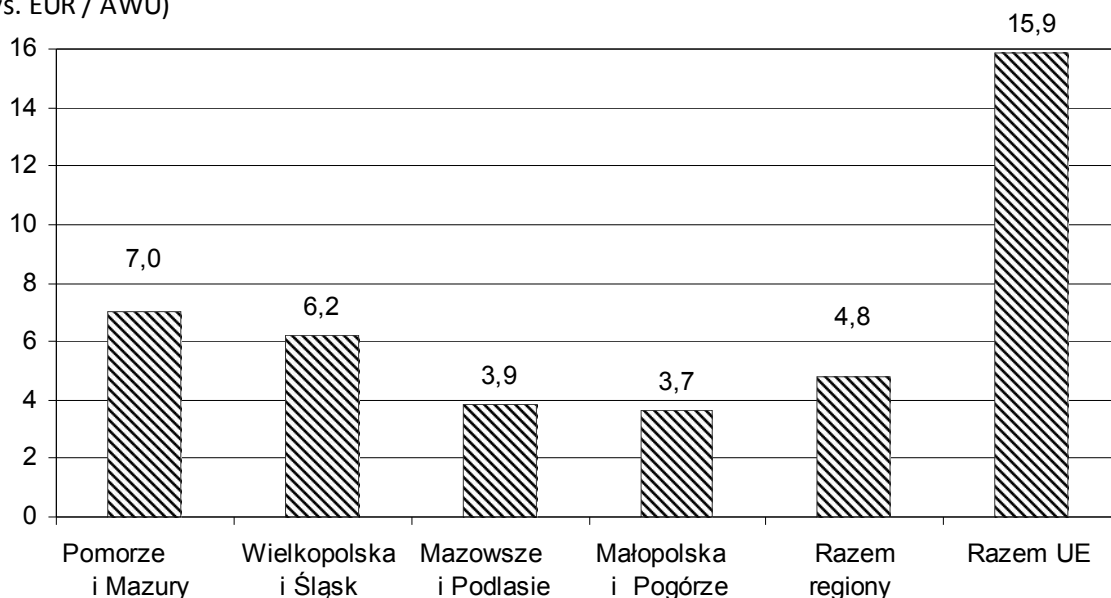
REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYNIKÓW EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

Sytuację dochodową gospodarstw można określać na podstawie nadwyżki bezpośredniej, wartości dodanej brutto, wartości dodanej netto, dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego.

Pierwszą kategorią dochodową jest nadwyżka bezpośrednia. Nadwyżka bezpośrednia jest wykorzystywana w gospodarstwach rolniczych w procesach decyzyjnych. Wartość dodaną brutto ustala się, odejmując od wartości produkcji zużycie pośrednie będące sumą kosztów bezpośrednich i ogólnogospodarczych oraz powiększając otrzymaną różnicę o saldo dopłat i podatków. Przedstawia ona nowo wytworzoną wartość w gospodarstwie. Jest wynikiem pracy ludzi uzbrojonych w narzędzia. Określa przyrost wartości dóbr wytworzonych w gospodarstwie (Mańko 2005).

Wartość dodaną netto określa się, pomniejszając wartość dodaną brutto o amortyzację. Jest to miara dochodu, jaki uzyskują wszyscy właściciele czynników wytwórczych (ziemi, pracy i kapitału) biorący udział w działalności gospodarstwa rolniczego. Przedstawia ona zrealizowaną opłatę wszystkich czynników produkcji. Pokazuje wynik pracy ludzi. Kategoria ta nadaje się do analizy wyników ekonomicznych działalności gospodarstw o różnej strukturze własności czynników produkcji (Goraj i Mańko 2009).

(tys. EUR / AWU)

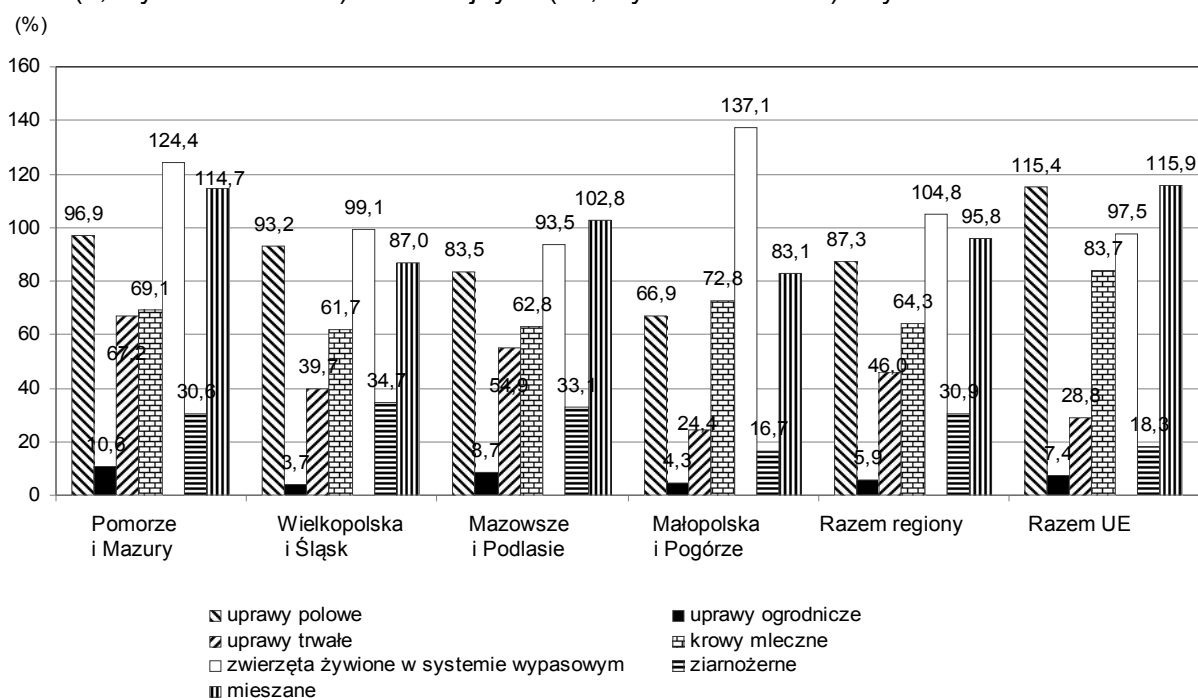

Rys. 1. Wartość dodana netto na 1 pełnozatrudnionego ogółem (w tys. EUR/ AWU) w średnim gospodarstwie badanych regionów oraz Polski i UE

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

Wartością dodaną netto, w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną ogółem (AWU – jednostka przeliczeniowa pracy ogółem – ang. Annual Work Unit), posłużono się do oceny sprawności gospodarowania. Była ona zróżnicowana w zależności od położenia gospodarstw. Najwyższą charakteryzowały się gospodarstwa Pomorza i Mazur (7 tys. EUR/ AWU), nieco niższą – gospodarstwa Wielkopolski i Śląska (6,2 tys. EUR / AWU), a najniższą (na zbliżonym poziomie) – gospodarstwa Mazowsza i Podlasia oraz Małopolski i Pogórze (od-

powiednio: 3,9 i 3,7 tys. EUR / AWU). Sprawność gospodarowania, określona wartością dodaną netto na jednego pełnozatrudnionego, była znacznie niższa w gospodarstwach polskich (4,8 tys. EUR / FWU) niż w unijnych (15,8 tys. EUR / FWU) – rys. 1.

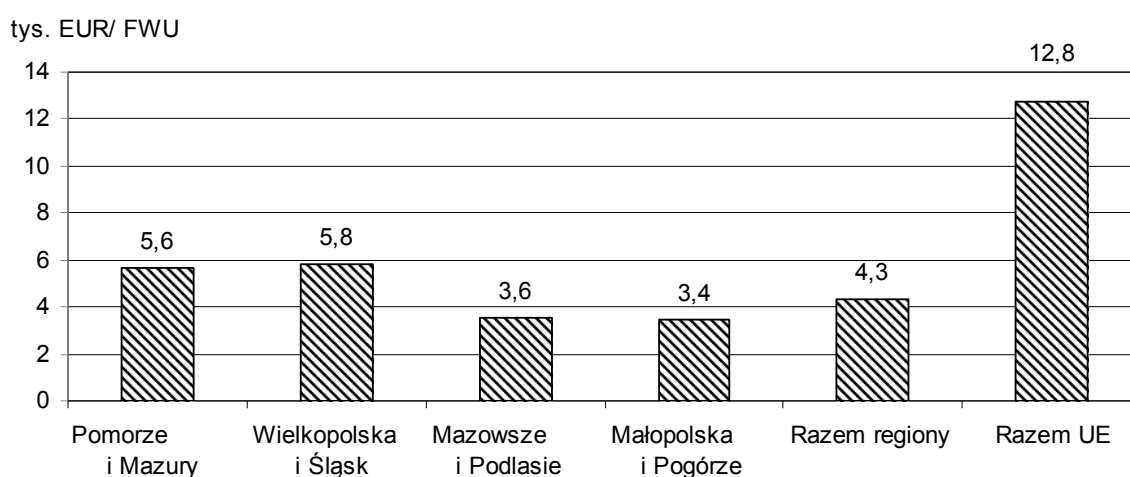
Rys. 2. Wartość dodana netto na 1 pełnozatrudnionego ogółem (w tys. EUR/AWU) w średnich gospodarstwach różnych typów rolniczych w analizowanych regionach oraz analogicznych gospodarstwach Polski i UE

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu./agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

Znaczniejsze było jej zróżnicowanie w gospodarstwach wydzielonych ze względu na kierunek produkcji – zarówno w poszczególnych regionach, jak i między nimi (rys. 2). Najwyższą sprawnością gospodarowania charakteryzowały się we wszystkich regionach gospodarstwa nastawione na produkcję ziarnożernych, w kolejności z Pomorza i Mazur (15,3 EUR / AWU), Małopolski i Pogórze (12,9 tys. EUR / AWU), z Wielkopolski i Śląska (9,2 tys. EUR / FWU) oraz Mazowsza i Podlasia (8,4 tys. EUR / FWU), nieco niższą – gospodarstwa z uprawami polowymi – z Pomorza i Mazur (9,4 tys. EUR / AWU) oraz z uprawami ogrodniczymi – z Wielkopolski i Śląska, Mazowsza i Podlasia oraz Małopolski i Pogórze (odpowiednio: 8,6 tys. EUR / FWU, 6,8 tys. EUR / FWU i 6,2 tys. EUR / FWU). Na kolejnym miejscu znalazły się położone na Pomorzu i Mazurach gospodarstwa zajmujące się chowem krów mlecznych, uprawami trwałymi i uprawami ogrodniczymi (odpowiednio: 6,1 tys. EUR / AWU, 5,9 tys. EUR / FWU i 5,7 tys. EUR / FWU); gospodarstwa na Mazowszu i Podlasiu zajmujące się chowem krów mlecznych, uprawami polowymi i produkcją zwierząt żywionych w systemie wypasowym (odpowiednio: 4,6 tys. EUR / AWU, 4,2 tys. EUR / AWU i 4,1 tys. EUR / AWU); gospodarstwa w Wielkopolsce i na Śląsku zajmujących się uprawami polowymi, chowem krów mlecznych, mieszane (odpowiednio: 6,1 tys. EUR / AWU, 6, tys. EUR / AWU, 5,4 tys. EUR / AWU). Najniższą sprawność gospodarowania, mierzoną wartością dodaną netto na jednego pełnozatrudnionego, odnotowano na Pomorzu i Mazurach – w gospodarstwach mieszanych oraz nastawionych na produk-

cję zwierząt żywionych w systemie wypasowym (odpowiednio: 4,4 tys. EUR / AWU i 4 tys. EUR / AWU); w Wielkopolsce i na Śląsku – w gospodarstwach nastawionych na chów zwierząt żywionych w systemie wypasowym i w gospodarstwach z uprawami trwałymi (odpowiednio: 4,8 tys. EUR / AWU i 3,8 tys. EUR / AWU); na Mazowszu i Podlasiu – w gospodarstwach nastawionych na uprawy trwałe i mieszanych (odpowiednio: 3,1 tys. EUR / AWU i 2,6 tys. EUR / AWU); w Małopolsce i na Pogórzu – w gospodarstwach ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym oraz mieszanych (odpowiednio: 2,9 EUR / AWU i 2,3 EUR / AWU) AWU. Znacznie sprawniej gospodarowały gospodarstwa unijne. Największą wartością dodaną netto na osobę pełnozatrudnioną charakteryzowały się gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych (28,9 tys. EUR / AWU), wartością na zbliżonym poziomie – gospodarstwa ogrodnicze i z krowami mlecznymi (odpowiednio 19,1 tys. EUR / AWU i 18,9 EUR / AWU), nieco niższą – ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (17,4 tys. EUR / AWU) oraz z uprawami polowymi (15,7 tys. EUR / AWU), wartością najmniejszą – gospodarstwa nastawione na uprawy trwałe (12,7 tys. EUR / AWU) i mieszane (10,1 tys. EUR / AWU) – rys. 2.

Wynikiem finansowym gospodarstwa rolnego, zgodnie z metodologią FADN, jest dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Jest to nadwyżka ekonomiczna, jaka pozostaje na opłacenie nakładów pracy rolnika oraz z zaangażowania w działalności operacyjnej gospodarstwa własnego kapitału. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego musi zatem opłacić pracę rolnika, zapewnić spłatę rat zaciągniętego kredytu, a także dostarczyć nadwyżki z tytułu kapitału własnego zaangażowanego w gospodarstwie oraz ryzyka związanego z prowadzeniem gospodarstwa (Goraj i Mańko 2009). W 2009 r. dochód z rodzinnego gospodarstwa rolniczego na osobę pełnozatrudnioną rodziny był zbliżony w gospodarstwach położonych w Wielkopolsce i na Śląsku oraz na Pomorzu i na Mazurach (odpowiednio 5,8 tys. EUR / FWU², i 5,6 tys. EUR / FWU), a także na Mazowszu i na Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórzu (odpowiednio: 3,6 tys. EUR / FWU i 3,4 tys. EUR / FWU). W gospodarstwach unijnych był on znacznie wyższy (12,8 tys. EUR / FWU) – rys. 3.

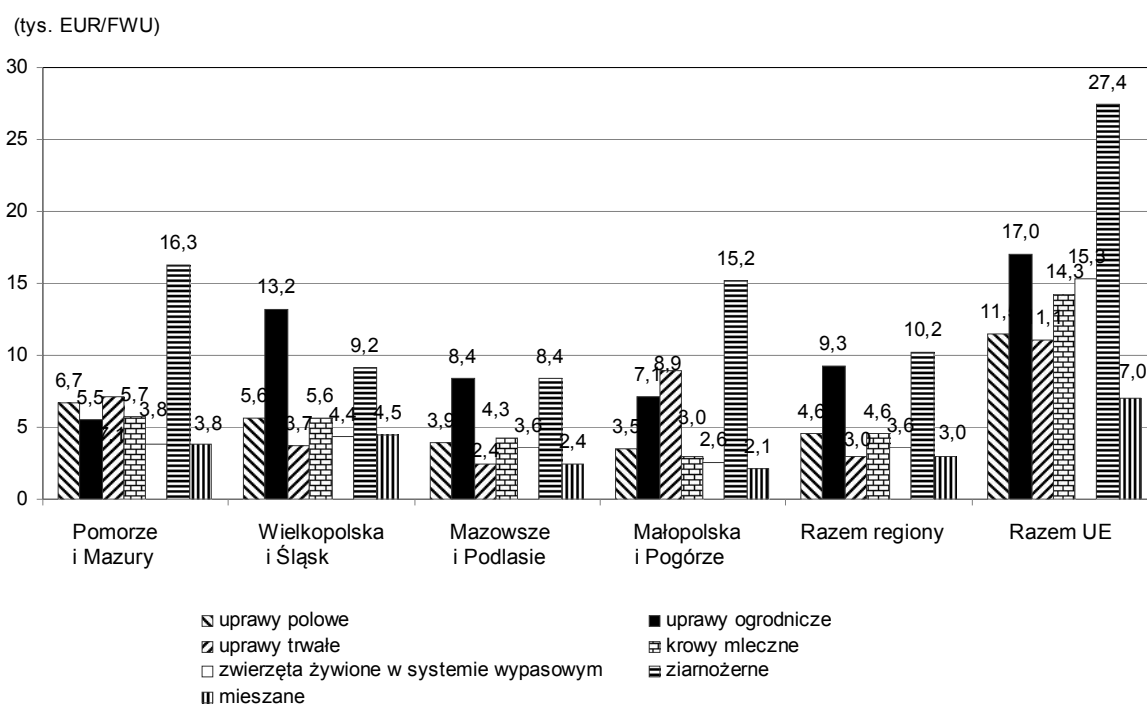

Rys. 3. Dochód na osobę pełnozatrudnioną rodziny (w tys. EUR / FWU) w średnim gospodarstwie rolniczym w badanych regionach oraz w Polsce i UE

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

² FWU – jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny (ang. Family Work Unit).

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w Polsce w przeliczeniu na osobę był znacznie niższy od tego, który osiągnęły analogiczne gospodarstwa w UE (rys. 4). W gospodarstwach Unii Europejskiej, podobnie jak w polskich, najwyższym dochodem charakteryzowały się gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych (odpowiednio 27,4 tys. EUR / FWU i 10,2 tys. EUR / FWU) i nastawione na uprawy ogrodnicze (unijne i polskie odpowiednio: 17 tys. EUR / FWU i 9,3 tys. EUR / FWU). Na kolejnym miejscu pod względem uzyskanego dochodu na osobę w UE znalazły się gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym (15,3 tys. EUR / FWU) i krów mlecznych (14,3 tys. EUR / FWU), natomiast w Polsce – gospodarstwa zajmujące się chowem krów mlecznych i uprawami polowymi (po 4,6 tys. EUR / FWU). Zbliżonym dochodem w UE charakteryzowały się gospodarstwa zajmujące się uprawami polowymi i uprawami trwałymi (odpowiednio 11,5 i 11,7 tys. EUR / FWU), najniższym dochodem cechowały się gospodarstwa mieszane (7,0 tys. EUR / FWU). Wśród gospodarstw polskich najniższy dochód osiągnęły gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym (3,6 tys. EUR / FWU) oraz uprawami trwałymi i gospodarstwa mieszane (po 3,0 tys. EUR / FWU) – rys. 4.

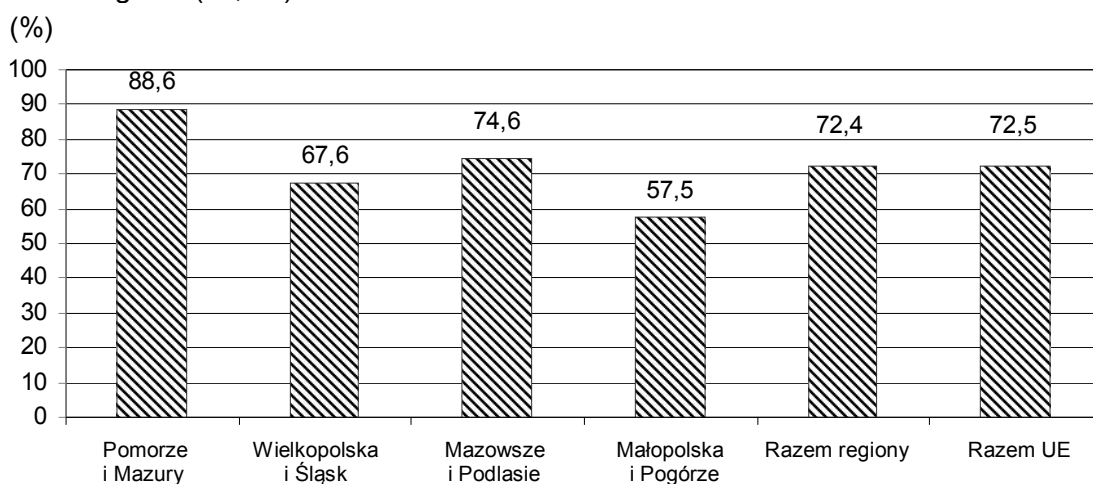
Rys. 4. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny (w tys. EUR/FWU) w średnich gospodarstwach różnych typów rolniczych w analizowanych regionach oraz analogicznych w Polsce i UE

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

Znaczniejsze zróżnicowanie dochodu odnotowano w poszczególnych regionach w gospodarstwach o różnych kierunkach produkcji, jak również w gospodarstwach o tym samym kierunku. Najwyższym dochodem na osobę pracy nieopłaconej charakteryzowały się na Pomorzu i Mazurach gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych, uprawami trwa-

łymi i połowymi (odpowiednio 16,3 tys. EUR / FWU, 7,1 EUR / FWU i 6,7 EUR / FWU), gospodarstwa w Małopolsce i na Pogórzu, także zajmujące się chowem ziarnożernych oraz uprawami ogrodnictwymi (odpowiednio 15,2 tys. EUR / FWU i 7,1 tys. EUR / FWU), gospodarstwa w Wielkopolsce i na Śląsku z uprawami ogrodnictwymi oraz nastawione na chów ziarnożernych (odpowiednio 13,2 tys. EUR / FWU i 9,2 tys. EUR / FWU), gospodarstwa na Mazowszu i na Podlasiu zajmujące się uprawami ogrodnictwymi oraz chowem zwierząt ziarnożernych (po 8,4 tys. EUR / FWU). Najwyższy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na pełnozatrudnioną osobę osiągnęły gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka, funkcjonujące na Pomorzu i Mazurach oraz w Wielkopolsce i na Śląsku (5,7 i 5,6 tys. EUR / FWU), nieco niższy – gospodarstwa na Mazowszu i na Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórzu (4,3 i 3,0 tys. EUR / FWU). Najniższy dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną wypracowały gospodarstwa zlokalizowane na Pomorzu i na Mazurach – gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym i gospodarstwa mieszane (po 3,8 tys. EUR / FWU); gospodarstwa w Wielkopolsce i na Śląsku – także zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym i gospodarstwa mieszane (odpowiednio: 4,4 tys. EUR / FWU i 4,5 tys. EUR / FWU) oraz z uprawami trwałymi (3,7 tys. EUR / FWU); gospodarstwa na Mazowszu i Podlasiu zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym, uprawami trwałymi oraz gospodarstwa mieszane (odpowiednio: 3,6 tys. EUR / FWU oraz po 2,4 tys. EUR / FWU); gospodarstwa w Małopolsce i na Pogórzu zajmujące się chowem zwierząt żywnych w systemie wypasowym i gospodarstwa mieszane (2,6 tys. EUR / FWU oraz 2,1 tys. EUR / FWU) – rys. 4.

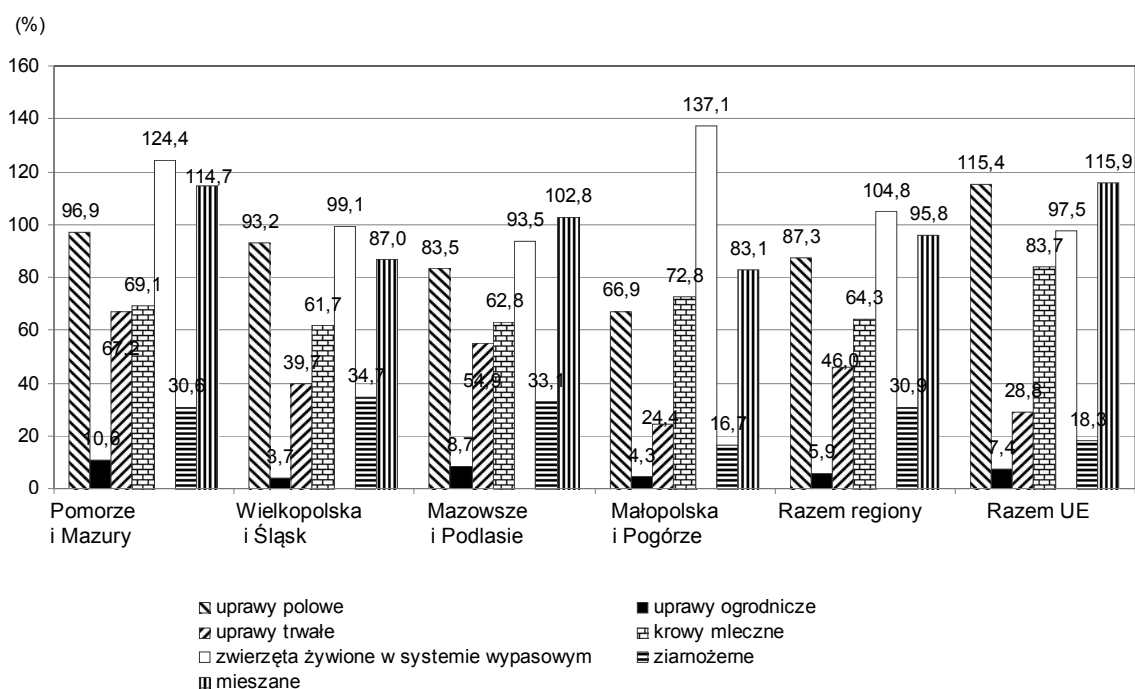
Udział salda dopłat i podatków w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego był zbliżony w gospodarstwach w Polsce i Unii Europejskiej. Większe jego zróżnicowanie zaobserwowano w gospodarstwach w poszczególnych regionach (rys. 5). Największy zanotowano w gospodarstwach Pomorza i Mazur (88,6%), Mazowsza i Podlasia (74,6%), niższy – w gospodarstwach Wielkopolski i Śląska (67,6%), najniższy – w gospodarstwach Małopolski i w gospodarstwach Pogórza (57,5%).

Rys. 5. Udział salda dopłat i podatków w dochodzie z gospodarstwa rolnego w średnim gospodarstwie w badanych regionach oraz analogicznych w Polsce i UE (%)

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

W Unii Europejskiej największym udziałem salda dopłat w dochodzie charakteryzowały się gospodarstwa zajmujące się uprawami polowymi, mieszane, zajmujące się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym oraz krów mlecznych; w Polsce – gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym, gospodarstwa mieszane oraz zajmujące się uprawami polowymi. Najmniejszym udziałem salda dopłat w dochodzie charakteryzowały się gospodarstwa zajmujące się uprawami ogrodniczymi oraz chowem zwierząt ziarnożernych – zarówno unijne, jak i polskie (rys. 6).

Rys. 6. Udział salda dopłat i podatków w dochodzie z gospodarstwa rolnego w średnich gospodarstwach różnych typów rolniczych w analizowanych regionach oraz w analogicznych gospodarstwach Polski i UE

Źródło: opracowano na podstawie Farm Accountancy Data Network, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.

Znacznie większe zróżnicowanie udziału dopłat w dochodzie zaobserwowano w różnych regionach w gospodarstwach o różnych kierunkach produkcji i w gospodarstwach o tym samym kierunku produkcji (rys. 6). Największy udział salda dopłat i podatków w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego odnotowano w gospodarstwach zajmujących się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym, położonych w Małopolsce i na Pogórze (137,1%), na Pomorzu i Mazurach (124,4%), w Wielkopolsce i na Śląsku (99,1%), na Mazowszu i Podlasiu (93,5%). Również duży udział dopłat odnotowano w gospodarstwach mieszanych – kolejno: na Pomorzu i Mazurach, na Mazowszu i Podlasiu, w Wielkopolsce i na Śląsku, w Małopolsce i na Pogórze (odpowiednio: 114,7%, 102,8%, 87%, 83,1%) oraz w gospodarstwach zajmujących się uprawami polowymi – kolejno: na Pomorzu i Mazurach, w Wielkopolsce i na Śląsku, na Mazowszu i Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórze (odpowiednio: 96,9%, 93,2%, 83,5%, 66,9%). Wśród gospodarstw zajmujących się produkcją mleka największym udziałem dopłat w dochodzie charakteryzowały się gospodarstwa zlokalizowane w Małopolsce i na Pogórze (72,8%) oraz na Pomorzu i na Mazurach

(69,1%); nieco mniejszym udziałem – gospodarstwa położone na Mazowszu i na Podlasiu oraz w Wielkopolsce i na Śląsku (odpowiednio 62,8% i 61,7%).

Także zróżnicowany regionalnie był udział dopłat w dochodzie z gospodarstw zajmujących się uprawami trwałymi – największy odnotowano na Pomorzu i Mazurach oraz na Mazowszu i Podlasiu (odpowiednio 67,2% i 54,9%), mniejszy – w Wielkopolsce i na Śląsku oraz w Małopolsce i na Pogórzu (odpowiednio 39,7% i 24,4%). Najmniejszy udział dopłat w dochodzie odnotowano w gospodarstwach ze wszystkich regionów zajmujących się chowem ziarnożernych (kolejno w gospodarstwach z Wielkopolski i Śląska, Mazowsza i Podlasia, Pomorza i Mazur, Małopolski i Pogórza – odpowiednio: 34,7%, 33,1%, 30,6%, 16,7%) oraz uprawami ogrodnictwami (kolejno w gospodarstwach z Pomorza i Mazur, Mazowsza i Podlasia, Małopolski i Pogórza oraz Wielkopolski i Śląska – odpowiednio: 10,6%, 8,7%, 4,3%, 3,7%) – rys. 6.

WNIOSKI

1. Sytuacja ekonomiczna badanych gospodarstw była zróżnicowana regionalnie – zależała od ich położenia.

2. Sprawność gospodarowania, określona na podstawie wartości dodanej netto na jednego pełnozatrudnionego, była znacznie niższa w gospodarstwach polskich niż w unijnych. Znaczne było jej zróżnicowanie w gospodarstwach wydzielonych ze względu na kierunek produkcji – zarówno w poszczególnych regionach, jak i między nimi.

3. Najwyższą sprawnością gospodarowania charakteryzowały się we wszystkich regionach gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych, nieco niższą – gospodarstwa zajmujące się uprawami polowymi (z Pomorza i Mazur), uprawami ogrodnictwami (z Wielkopolski i Śląska, z Mazowsza i Podlasia oraz z Małopolski i Pogórza).

4. Niską sprawność gospodarowania odnotowano na Pomorzu i Mazurach, w Wielkopolsce i na Śląsku, w Małopolsce i na Pogórzu – w gospodarstwach mieszanych oraz zajmujących się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym, natomiast na Mazowszu i na Podlasiu – w gospodarstwach zajmujących się uprawami trwałymi i gospodarstwach mieszanych.

5. W 2009 r. dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny był wyższy w gospodarstwach położonych w Wielkopolsce i na Śląsku oraz na Pomorzu i Mazurach, a niższy – na Mazowszu i Podlasiu oraz w Małopolsce i na Pogórzu.

6. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną rodziny wśród polskich gospodarstw, analizowanych według typów rolniczych, był znacznie niższy od tego, który osiągnęły analogiczne gospodarstwa w UE. W gospodarstwach unijnych, podobnie jak w polskich, najwyższy dochód na osobę odnotowano w gospodarstwach zajmujących się chowem ziarnożernych i uprawami ogrodnictwami. Na kolejnym miejscu w UE znalazły się gospodarstwa zajmujące się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym i chowem krów mlecznych, natomiast w Polsce – gospodarstwa zajmujące się chowem krów mlecznych, natomiast w Polsce – gospodarstwa zajmujące się chowem krów mlecznych i uprawami polowymi.

7. Znaczniejsze zróżnicowanie dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego odnotowano w poszczególnych regionach w gospodarstwach o różnych kierunkach produkcji, jak również w gospodarstwach o tym samym kierunku produkcji.

8. Najwyższym dochodem na osobę pracy nieopłaconej charakteryzowały się na Pomorzu i Mazurach gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych, uprawami trwałymi i polowymi; w Małopolsce i na Pogórzu, w Wielkopolsce i na Śląsku oraz na Mazowszu i na Podlasiu – także gospodarstwa zajmujące się chowem ziarnożernych oraz uprawami roślin ogrodniczych.

9. Najniższy dochód na osobę pełnozatrudnioną odnotowano na Pomorzu i Mazurach, w Wielkopolsce i na Śląsku, na Mazowszu i na Podlasiu, w Małopolsce i na Pogórzu w gospodarstwach zajmujących się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym i w gospodarstwach mieszanych, na Mazowszu i Podlasiu – w gospodarstwach zajmujących się uprawami trwałymi.

10. Coraz większy wpływ na dochodowość gospodarstw mają dopłaty. Największy udział salda dopłat i podatków w dochodzie w poszczególnych regionach odnotowano w gospodarstwach zajmujących się chowem zwierząt żywionych w systemie wypasowym, uprawami polowymi oraz w gospodarstwach mieszanych; najmniejszy udział odnotowano w gospodarstwach zajmujących się chowem ziarnożernych oraz uprawami ogrodniczymi.

PIŚMIENNICTWO

- Cieślik J., Żmija J.** 2007. Kierunki zmian i sytuacja ekonomiczna gospodarstw mlecznych w województwie małopolskim. *Rocz. Nauk Rol., Ser. G* 93, 46–54.
- Czyżewski A.** 2010. W opinii ekonomisty, w: *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*. Warszawa, FDPA Wydaw. Nauk. SCHOLAR, 159–166.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A.** 2004. Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. Poznań, Wydaw. AE w Poznaniu, 220.
- Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza.** 1984. Warszawa, PWRiL.
- Farm Accountancy Data Network (FADN)**, <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>, dostęp: styczeń 2012 r.
- Goraj L.** 2009. Sytuacja ekonomiczna i strukturalna polskiego rolnictwa w 2008 r. Warszawa, IERiGŻ-PIB.
- Goraj L., Mańko S.** 2009. Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Warszawa, Difin.
- Goraj L., Mańko S., Osuch D., Płonka R.** 2010. Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2009 r. Warszawa, IERiGŻ-PIB.
- Goraj L., Osuch D., Suska M., Bańkowska K., Grabowska K., Madej P., Malanowska B., Smolik A., Żurakowska J.** 2006. Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2005 r. Warszawa, IERiGŻ-PIB, 11.
- Józwiak W., Mirkowska Z.** 2005. Dochody różnych grup polskich gospodarstw na tle dochodów gospodarstw „starej” Unii, w: *Sytuacja ekonomiczna i aktywność gospodarcza różnych grup polskich gospodarstw rolniczych. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Red. W. Józwiak. Warszawa, IERiGŻ-PIB.

- Józwiak W., Mirkowska Z.** 2006. Sytuacja ekonomiczna i aktywność inwestycyjna gospodarstw rolnych w Polsce i w innych krajach unijnych, w: *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Warszawa, IERiGŻ-PIB.
- Manteuffel R.** 1979. *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*. Warszawa, PWRiL.
- Mańko S.** 2005. Sytuacja ekonomiczna i koszty produkcji gospodarstwach nastawionych na produkcję mleka. *Prz. Mleczar.* 10, 28–30.
- Poppe K.J., Meijl H. van.** 2006. Differences in farm performance and adjustment to change: A perspective from the Netherlands, in: *Policy reform and adjustment in the agricultural sectors of developed countries*. Eds. D. Blandford, B. Hill. Oxfordshire, Cabi Publishing.
- Sobczyński T.** 2009. Zmiany poziomu subsydiów w gospodarstwach rolniczych UE-12 w latach 1989–2006. *J. Agribus. Rural Develop.* 3 (13), 205–216.
- Sznajder M.** 2000. Ranga czynników warunkujących dochodowość gospodarstw mlecznych. *Prz. Mleczar.* 8, 35–41.
- Zegar J.S.** 2003. Dochody rolników na progu akcesji do Unii Europejskiej. *Kom. Rap. Ekspert.* IERiGŻ 482.
- Zegar J.S.** 2011. Dochody rolników po akcesji w Unii Europejskiej. *Raport. Realia i co dalej*. Warszawa, Fundacja Rozwoju 4, 9–35.